

Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Paweł Borek, Dariusz Magier

ANATOMIA DESTRUKCJI BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA I NARODU

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW PARTII KOMUNISTYCZNEJ
W REGIONIE BIALSKOPODLASKIM
W LATACH 1918-1989

Biała Podlaska 2016

Wydawca:
Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Recenzenci:
dr hab. Mirosław Szumiło
dr hab. Eugeniusz Wilkowski

Redakcja techniczna:
Paweł Borek

© Copyright by Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Paweł Borek, Dariusz Magier

ISBN 978-83-64881-32-9

Nakład: 150 egzemplarzy

Liczba arkuszy wydawniczych: 15

Wydawnictwo PSW JP II
ul. Sidorska 95/97, p. 334R
21-500 Biała Podlaska
www.pswbp.pl

Skład, druk i projekt okładki:
Agencja Reklamowa TOP, ul. Toruńska 148, 87-800 Włocławek
tel.: 54 423 20 40, fax: 54 423 20 80, www.agencjatorp.pl

Publikacja została dofinansowana ze środków Funduszu Grantów na Badania Własne PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej w ramach projektu „Anatomia destrukcji bezpieczeństwa państwa i narodu. Źródła do dziejów partii komunistycznej w regionie białkopodlaskim w latach 1918-1989”.

Spis treści

Wykaz skrótów 6

Wprowadzenie. Partia komunistyczna na Podlasiu 9

Część I: Przeciwko państwu (1918-1944)

A. Agentura

1. Akt oskarżenia Estery Ruchli Frajberg o komunizm i sprzyjanie nieprzyjacielowi w czasie najazdu bolszewickiego z 13 marca 1922 roku 39
2. Likwidacja organizacji komunistycznej na terenie powiatów radzyńskiego, bialskiego i konstantynowskiego przeprowadzona dnia 28 kwietnia 1929 roku 41
3. Akt oskarżenia za antypaństwową działalność komunistyczną w środowisku akademickim. Rok 1929 45
4. Wyrok sądowy na żołnierzach Garnizonu Biała Podlaska za działalność komunistyczną z 9 października 1929 roku 53
5. Wyrok sądowy na żołnierzach 9 Pułku Artylerii Lekkiej z Garnizonu Biała Podlaska za antypaństwową działalność komunistyczną. Rok 1932 64
6. Prowokatorzy i komunistyczny terroryzm. Lata 30. XX wieku 85

B. Konspiracja

7. Dwa raporty policyjne o działalności komunistycznej w powiecie konstantynowskim z 1929 roku 89
8. Sprawozdanie policyjne z działalności KPP i ZMK w powiecie radzyńskim z 21 kwietnia 1929 roku 94
9. Komunikat sytuacyjny [Dowództwa 9 Dywizji Piechoty] za m[iesią]c lipiec 1934 r[oku] 98
10. Sprawozdanie z działalności Okręgu Siedleckiego KPP za grudzień 1932 roku 102
11. Sprawozdanie z działalności w Okręgu Siedleckim KPP za luty 1933 roku 104
12. Sprawozdanie z „roboty wojskowej” z Obwodu Siedlce – Łomża KPP za marzec 1933 roku 107
13. Sprawozdanie z Obwodu Siedlce – Łomża KPP za okres maj – czerwiec 1933 roku 108
14. Wspomnienia członka KPP Jana Bondaruka 111

15. Wspomnienia Michała Pazyny z komunistycznej partyzantki w okresie okupacji niemieckiej113
16. Biogram Jakuba Aleksandrowicza („Alek”, „Argentyńczyk) dowódcy GL/AL na Podlasiu129

Część II: Przeciwko narodowi (1944-1989)

C. Terror

17. Wykaz komitetów gminnych, komórek, ilość członków partii komunistycznej w powiecie radzyńskim na dzień 16 grudnia 1944 roku137
18. Reforma rolna i walka o utrwalenie władzy ludowej w latach 1944-1954138
19. Sprawozdanie dekadowe Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przy Powiatowej Radzie Narodowej w Radzynie Podlaskim z 7 lipca 1945 roku145
20. Przesiedlenia ludności do Związku Sowieckiego w latach 1945-1946 ..147
21. Pacyfikacja życia politycznego. Rok 1947149
22. Notatka służbowa w sprawie sytuacji w Liceum Ogólnokształcącym w Radzynie Podlaskim w 1981 roku151

D. Propaganda

23. Nastroje społeczeństwa. Rok 1946155
24. Sowietyzacja szkoły. Rok 1946157
25. Informacja o pracy Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w środowiskach politycznie odstających w powiecie białskim z 1973 roku161
26. Informacja o wynikach pierwszej sesji egzaminacyjnej na studiach Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu-Leninizmu w województwie białkopodlaskim w roku szkoleniowym 1975/76 ..183
27. Laicyzacja narodu. Rok 1977187
28. Informacja o przebiegu obchodów 60 rocznicy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej w woj[ewództwie] białkopodlaskim w 1977 roku199
29. Koncepcja wystroju propagandowego III Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej. Rok 1979207
30. Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej w województwie białkopodlaskim w 1980 roku212
31. Informacja o działaniach dotyczących pogłębiania socjalistycznej świadomości młodzieży w szkołach z 1980 roku215
32. Satyra antyopozycyjna z lat 1980-1981222

E. Biurokracja

33. Protokół Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej spisany z przeprowadzonego badania prawidłowości sporządzenia rocznego sprawozdania finansowego i bilansu zamknięcia Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białej Podlaskiej na dzień 31 grudnia 1977 roku	235
34. Nomenklatura kadr w województwie białskopodlaskim. Rok 1981 ...	239
35. Zasady i formy pracy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białej Podlaskiej. Rok 1981	251
36. Plan zagospodarowania nowo budowanego obiektu KW PZPR w Białej Podlaskiej. Rok 1981	257
37. Protokół Nr 3/81 z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej odbytego w dniu 15 lipca 1981 roku w Białej Podlaskiej	259
38. Obywatelskie Komitety Ocalenia Narodowego. Rok 1981	262
39. Program obchodów Święta Pracy 1 Maja w województwie białskopodlaskim. Rok 1982	266
40. Ocena procesu oczyszczania szeregów wojewódzkiej organizacji partyjnej i określenie postaw członków partii komunistycznej w okresie od lipca 1980 do maja 1982 r.	269
41. Aktualna sytuacja społeczno-polityczna w kraju i województwie i wynikające stąd zadania dla instytucji partyjnych. Maj 1982 roku ..	286
42. Sprawozdanie z działalności POP w Liceum Ogólnokształcącym w Radzynie Podlaskim za okres: listopad 1986 – styczeń 1989 roku ...	294
Wykaz prac o partii komunistycznej w regionie białskopodlaskim	297
Bibliografia	300

Wykaz skrótów

- AAN – Archiwum Akt Nowych w Warszawie
- AK – Armia Krajowa
- AL – Armia Ludowa
- AWF – Akademia Wychowania Fizycznego
- BCH – Bataliony Chłopskie
- BFM – Bialskie Fabryki Mebli
- BGŻ – Bank Gospodarki Żywnościowej
- DOK – Dowództwo Okręgu Korpusu
- DRKP – Dyrekcja Rejonowa Kolei Państwowych
- FJN – Front Jedności Narodu
- GL – Gwardia Ludowa
- GOPP – Gminny Ośrodek Pracy Partyjnej
- HSPS – Harcerska Służba Polsce Socjalistycznej
- KC – Komitet Centralny
- KD - Komitet Dzielnicowy
- KG – Komitet Gminny
- KK – Kodeks karny
- KKW – Kodeks karny wojskowy
- KM – Komitet Miejski (MK – Miejski Komitet)
- KMiG – Komitet Miejski i Gminny / KMG – Komitet Miejsko-Gminny
- KOiW – Kuratorium Oświaty i Wychowania
- KP – Komitet Powiatowy
- KPN – Konfederacja Polski Niepodległej
- KPP – Komunistyczna Partia Polski
- KPZB – Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi
- KPZR – Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
- KPZU – Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy
- KS – Korpus Oficerów Sądowych
- KW – Komitet Wojewódzki
- KWP – Komenda Wojewódzka Policji
- KZ – Komitet Zakładowy
- KZM – Komunistyczny Związek Młodzieży
- KZMZU – Komunistyczny Związek Młodzieży Zachodniej Ukrainy
- LO – Liceum Ogólnokształcące
- LOK – Liga Obrony Kraju
- LZS – Ludowe Zespoły Sportowe
- MO – Milicja Obywatelska
- NBP – Narodowy Bank Polski
- NFOZ – Narodowy Fundusz Ochrony Zdrowia
- NOT – Naczelna Organizacja Techniczna

NSW – Najwyższy Sąd Wojskowy
NSZ – Narodowe Siły Zbrojne
ob. – obywatel
OHP – Ochotnicze Hufce Pracy
OK – Okręgowy Komitet
OKON – Obywatelski Komitet Ocalenia Narodowego
OKZZ – Okręgowa Komisja Związków Zawodowych
OOP – Oddziałowa Organizacja Partyjna
ORMO – Ochotnicze Rezerwy Milicji Obywatelskiej
OSP – Ochotnicza Straż Pożarna
O/W – Oddział Wojewódzki
PAL – Pułk Artylerii Lekkiej
PAP – Pułk Artylerii Polowej
PCK – Polski Czerwony Krzyż
PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne
PKO – Powszechna Kasa Oszczędności
PKP – Polskie Koleje Państwowe
PKW – prawo karne wojskowe
PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PKZP – Pracownicza Kasa Zpomogowo-Pożyczkowa
PL – Polska Ludowa
POP – Podstawowa Organizacja Partyjna
POPP – Powiatowe Ośrodki Pracy Partyjnej
POZH – Przedsiębiorstwo Obrotu Zwierzętami Hodowanymi
PP – Pułk Piechoty
PPR – Polska Partia Robotnicza
PPS – Polska Partia Socjalistyczna
PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
PTTK – Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
PUBP – Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
PZŁ – Polski Związek Łowiecki
PZU – Powszechny Zakład Ubezpieczeń
ROPP – Rejonowy Ośrodek Pracy Partyjnej
RSP – Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna
SCh – Samopomoc Chłopska
SD – Stronnictwo Demokratyczne
SL – Stronnictwo Ludowe
TKKŚ – Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej
TPD – Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
TPPR – Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
TUR – Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego
TWP – Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
UB – Urząd Bezpieczeństwa
USA – Stany Zjednoczone Ameryki Północnej
UWPK – ustawa o wojskowym postępowaniu karnym

WDK – Wojewódzki Dom Kultury
WiN – Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość
WKKP – Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej
WP – Wojsko Polskie
WPHW – Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Wewnętrznego
WRN – Wojewódzka Rada Narodowa
WRON – Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego
WSO – Wojewódzka Spółdzielnia Ogrodnicza
WSS – Wojewódzka Spółdzielnia Spożywców
WUML – Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu-Leninizmu
WZiR – Wojewódzki Zarząd Inwestycji Rolniczych
WZKR – Wojewódzki Związek Kółek Rolniczych
WZRSP – Wojewódzki Związek Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych
WZSR – Wojewódzki Związek Spółdzielni Rolniczych
ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
ZHP – Związek Harcerstwa Polskiego
ZMM – Zakłady Materiałów Magnetycznych
ZMS – Związek Młodzieży Socjalistycznej
ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZOZ – Zakład Opieki Zdrowotnej
ZPO – Zakłady Przemysłu Odzieżowego
ZPW – Zakłady Przemysłu Wełnianego „Białena” w Białej Podlaskiej
ZSL – Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSMP – Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZSMW – Związek Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej
ZSRS – Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZUS – Zakład Ubezpieczeń Społecznych
ZW – Zarząd Wojewódzki
ZZ – związki zawodowe

Wprowadzenie

Partia komunistyczna na Podlasiu

Pomimo upływu ćwierćwiecza od upadku dyktatury partii komunistycznej w Polsce, nadal nie doczekaliśmy się opracowań monograficznych dotyczących jej dziejów w regionie białkopodlaskim, które w sposób kompletny, całościowy ukazywałyby historię tej swoistej agentury sowieckiej i jej destrukcyjny wpływ na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne Polski przedwojennej oraz istotę jej władzy i niszczący wpływ na społeczeństwo w Polsce powojennej. Nie wypełnią tej luki ważne, choć nie obejmujące całości zagadnienia publikacje, które ukazały się dotychczas (zob. *Wykaz prac o partii komunistycznej w regionie białkopodlaskim*). Poza przyczynami natury obiektywnej, które wiązać należy z realiami politycznymi III RP, powodów tego należy upatrywać w ciągle niedostatecznym rozpoznaniu ogromnej ilości materiału źródłowego. Ta luka badawcza przyczynia się dodatkowo do zanikania w świadomości społecznej wiedzy o faktycznej istocie komunizmu, który zaczyna być postrzegany przez pryzmat masowej pamięci podsycanej przez popkulturę. Coraz mniej kojarzy się ze zbrodniczym totalitaryzmem, a coraz bardziej z krzywym zwierciadłem komedii Stanisława Barei, i przez młode pokolenie odbierane jest jak swoisty teatr absurdu.

Podjęcie badań w tym zakresie miało na celu zgromadzenie i opublikowanie reprezentatywnego materiału źródłowego, który, po pierwsze, będzie stanowił wskazówkę źródłową dla potencjalnych autorów przyszłych prac monograficznych, a po drugie, materiał dydaktyczny do wykorzystania w pracy z uczniami szkół średnich i studentami. Nie bez znaczenia będzie również możliwość zapoznania z tym swoistym wycinkiem ze spuścizny dokumentacyjnej omawianej formacji szerszego kręgu odbiorców.

Przedmiotem prac badawczych jest partia komunistyczna w Polsce w poszczególnych jej kreacjach: Komunistyczna Partia Robotnicza Polski (1918-1925), Komunistyczna Partia Polski (1925-1938), Polska Partia Robotnicza (1942-1948), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (1948-1990), a w szczególności jej spuścizna dokumentacyjna oraz źródła świadczące o przejawach jej działalności. Są to archiwalia wytworzone przez struktury centralne i terenowe partii w latach 1918-1989, administrację państwową i aparat bezpieczeństwa.

Swoim zainteresowaniem objęliśmy region bialskopodlaski, pod którym to terminem należy rozumieć tereny niejako naturalnie ciążące ku Białej Podlaskiej, dopiero w drugiej połowie XX w. wydzielony administracyjnie jako województwo bialskopodlaskie (1975-1998), czyli obecne powiaty: bialski, północno-wschodnia część łosickiego, północno-zachodnia część parczewskiego i radzyński. Obszar ten został uformowany poprzez dzielenie w okresie porozbiorowym okręgu sądowego Sądu Okręgowego w Białej Podlaskiej, funkcjonującego w latach 1919-1931, który ówczesnie złożony był z powiatów: bialskiego, konstantynowskiego, radzyńskiego i północno-zachodniej części włodawskiego. Pod względem demograficznym była to kraina zróżnicowana narodowościowo i religijnie. Obszary wiejskie zamieszkałe były w większości przez polską ludność rolniczą wyznania katolickiego, choć aż 40% sięgał odsetek ludności pochodzenia ruskiego (Ukraińcy i Białorusini, choć część z nich wciąż nie miała wykrystalizowanej świadomości narodowej i uważała się po prostu za ludzi „miejscowych”) – wyznawców prawosławia i wiernych Kościoła neounickiego (obrzędki bizantyjsko-słowiańskiego). Większość mieszkańców miast stanowili natomiast Żydzi.

Podczas realizacji niniejszej pracy zastosowano metodologię badań historycznych wraz z refleksją normatywną, której efekt miał pomóc w odpowiedzi na pytanie „Jak badać i opisywać dzieje partii komunistycznej w zakresie jej wpływu na bezpieczeństwo państwa i społeczeństwa”? W tym celu wykorzystano szczególnie źródłoznawstwo, które zastosowano do selekcji materiału źródłowego w olbrzymiej masie spuścizny archiwalnej dotyczącej przedmiotu opracowania, badania pochodzenia źródeł historycznych i ich autentyczności. Ponadto wykorzystano możliwości kryjące się w krytyce źródła.

W praktyce oznaczało to przegląd materiałów archiwalnych bialskopodlaskich regionalnych struktur KPRP, KPP, PPR i PZPR, administracji terenowej, wojskowej, prasy partyjnej oraz wybranych akt przechowywanych w zbiorach IPN, by przy pomocy narzędzi typowych dla badań historycznych dokonać wyboru materiału stanowiącego charakterystykę wpływu partii komunistycznej (i jej bialskopodlaskiej specyfiki) na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne narodu.

Książka została podzielona na dwie główne części: pierwszą zatytułowano *Przeciwko państwu 1918-1944*, drugą – *Przeciwko narodowi 1944-1989*.